

DEMOGRAFSKE ZNAČAJKE I PROCESI U NASELJIMA UZ RIJEKU MREŽNICU

IVO NEJAŠMIĆ

UVODNE NAPOMENE

Prostor koji ovdje razmatramo obuhvaća naselja uz rijeku Mrežnicu. Prema definiciji demografske statistike, "samostalno naselje je antropogeografska jedinica koja ima svoje ime i svoj teritorij" (*Korenčić, 1979*). U skupinu razmatranih naselja ušla su sva naselja čiji se teritorij prostire uz tok rijeke Mrežnice. Izbor je učinjen na temelju naseljske mreže iz 1991. godine, tj. prema stanju u vrijeme posljednjega popisa stanovništva. Tako je izdvojeno 35 naselja koja čine prostorni okvir demografske analize.

Za označavanje promatranog prostora mogao bi se koristiti i naziv - poriječje Mrežnice. Međutim, kao i kod drugih krških rijeka hidrogeološko poriječje je obično veće od topografskog; u slučaju Mrežnice zahvaća i ponornice dubokoga krša (Zagorska Mrežnica, Munjava, Vrnjika, Dretulja i dr.). Da bismo izbjegli nejasnoće i zabune, odustali smo od toga mogućeg naziva.

U žarištu našega zanimanja je površinski tok Mrežnice (mogući park prirode). To znači da je i „pripadajući“ prostor znatno manji od onoga što ga rijeka odvodnjava. Stoga smo i razmatranje demografskih prilika i procesa usmjerili na užu skupinu naselja.

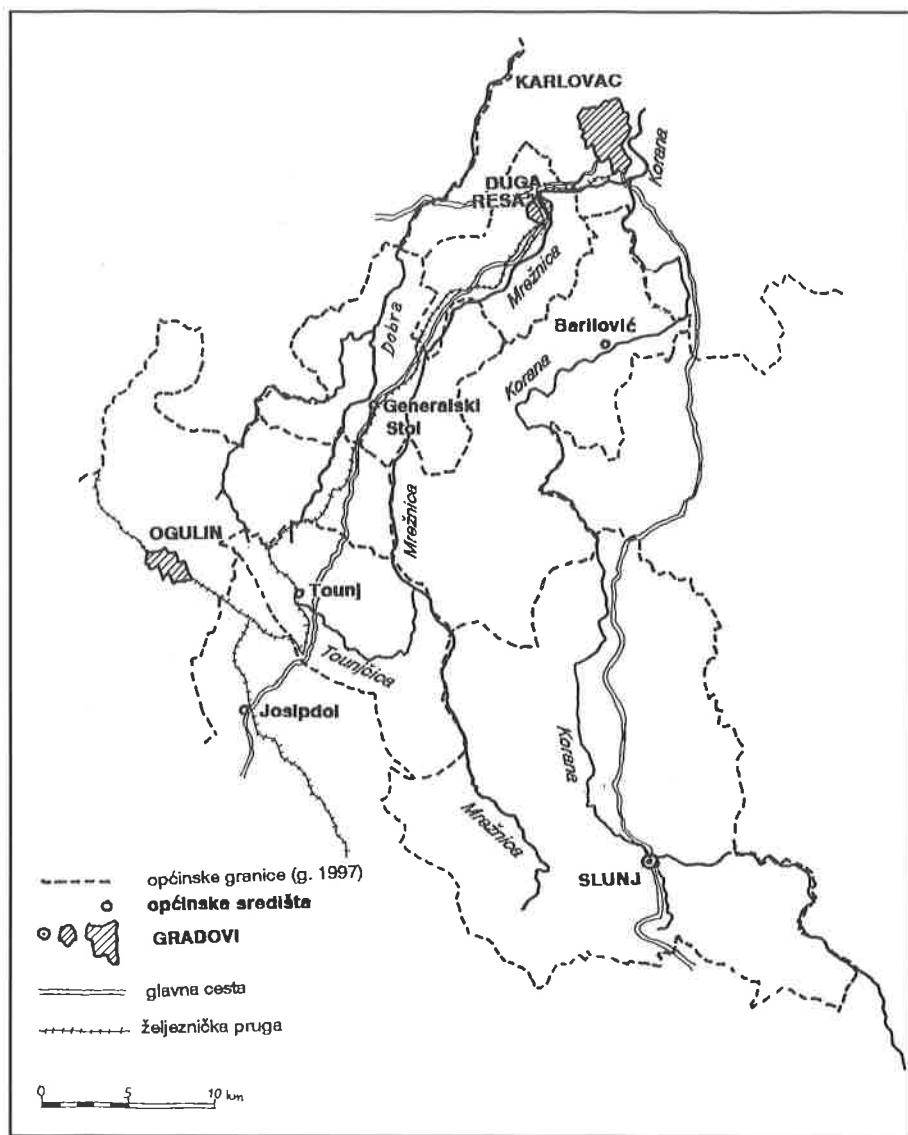
OPĆE GEOGRAFSKE ZNAČAJKE RAZMATRANOG PROSTORA

Kraj uz rijeku Mrežnicu prijelazni je prostor između dviju velikih regija: Središnje i Gorske Hrvatske. To je i dodirni prostor dviju mikrorregionalnih cjelina: Karlovačkog niskog krškog pobrađa i Korduna.

Glavna prirodnogeografska značajka područja uz tok Mrežnice je krš, točnije, plitki krš. Geološku osnovu čine jurski i kredni vapnenci, tektonski jako poremećeni i oblikovani fluvio-krškim (erozivnim) procesima. Niži naplavni dijelovi, nizvodno od naselja Belavići, litostratigrafski pripadaju uglavnom kvartaru, ali se mogu naći i mezozojski vapnenci kao rezultat navlačenja.

Opći smjer riječnog toka, jug-sjever, uvjetovan je rasjedima okomitim na dinarski smjer pružanja. Dolina Mrežnice duga je 71,8 km i najvećim je dijelom kanjanskog tipa. Posebna su prirodna vrijednost brojni travertinski slapovi. Nizvodno od Belavića, ulaskom u nizinsko područje dolina postaje šira, plića i asimetrična.

Zahvaljujući geografskom položaju između panonskog i primorskog dijela Hrvatske, kraj uz Mrežnicu (bolje rečeno, jedan njegov dio) ima važnu prometnu ulogu. Ta je činjenica znatno utjecala na naseljavanje te demografski i gospodarski razvoj promatranog prostora. Izgradnjom Jozefinske ceste od Karlovca prema Senju (završena 1779.) započeo je procvat prometa i trgovine, a izgradnjom željezničke pruge Karlovac-Rijeka (završena 1873.) tranzitna uloga mrežničkog kraja dobiva još više na značenju. Danas ovim krajem prolazi važna regionalna cesta Karlovac - Josipdol - Senj i glavna željeznička pruga (sl. 1). Ipak, jasno se može uočiti da je tek dio naselja uz Mrežnicu dobro prometno povezan s Dugom Resom i Karlovcem. To su naselja na lijevoj obali, nizvodno od Donjih Dubrava. Ostala su naselja u većoj ili manjoj mjeri prometno izdvojena. Ta će činjenica imati važnu ulogu u diferenciranom demografskom razvitku mrežničkih naselja.

Sl. 1. - Mrežnica i okolni prostor

NASELJSKA STRUKTURA

Skup mrežničkih naselja prilično je heterogen. Od 35 naselja (sl. 2) dva su gradska, Duga Resa i Karlovac, nekolicina je prigradskih, tj. imaju značajke više-manje urbaniziranih prostora (npr. Mrežnički Varoš), dok su sva ostala naselja seoskog tipa. Međutim, i skup seoskih naselja je daleko od homogenosti. Sela uz glavne prometnice izložena su postupnoj preobrazbi funkcionalnih i fizionomskih obilježja, dok su

ostala zadržala tradicionalne značajke ruralnih naselja. Podvojenost se ogleda i u samom obliku seoskih naselja. Uz donji tok (počevši s Dobrenićima) prevladavaju okupljena naselja smještena blizu rijeke, dok su uz gornji tok uglavnom raštrkana naselja (npr. Gornje Primišlje ima osam zaselaka, tj. „dijelova naselja“) sa središtima udaljenim od Mrežnice i nekoliko kilometara (npr. Potok Tounjski, 3 km).

Struktura seoskih naselja prema veličini (broj stalnih stanovnika prema popisu 1991.) tipična

Sl. 2. - Naselja uz Mrežnicu

je za krška područja. U sitna naselja (do 199 stanovnika) spada čak 19 sela (vidi prilog). Valja naglasiti da sva sela u "gornjem mrežničkom kraju" (počevši s Mateškim Selom), s izuzetkom Gornjeg Primišlja, pripadaju skupini sitnih naselja. Uz to, dva su sela bez stalnih stanovnika; to su Tobolić i Zbjeg Močilski, čije je pučanstvo raseljeno još sredinom 60-ih godina (početkom izgradnje velikog vojnog poligona). Ostalih devet sela pripada skupini malih naselja (200-499 stanovnika). Prema tome, ako se izuzmu dva gradska i tri prigradska naselja (Gornje Mrzlo Polje Mrežničko, Donje Mrzlo Polje Mrežničko i Mrežnički Varoš), kao i dva raseljena, proizlazi da je u 28 naselja živjelo (1991. godine) ukupno 5 014, ili u prosjeku svega 179 stanovnika.

Predočene podatke valja promatrati u svjetlu činjenice da je određena veličina naselja pretpostavka punijeg društvenog života. Manja naselja često nemaju nužni minimum ni stanovništva niti materijalnih dobara potrebnih za ostvarenje onih aktivnosti koje se u većim naseljima normalno ostvaruju. Prema tome, nepovoljna naseljska struktura jedan je od temeljnih čimbenika demografske regresije dijela mrežničkog prostora.

Sve rečeno odnosi se na stanje u vrijeme posljednjega popisa stanovništva (1991.). Od tada se stanje pogoršalo. Mala su naselja postala još manja. Velikosrpska agresija i rat protiv Hrvatske ostavio je duboke posljedice i u promatranom prostoru.

Naseljska struktura i druga obilježja naseljenosti ponajbolje se očituju u gustoći napučenosti. Uz dva nenaseljena sela, pet ih je vrlo slabo napučeno (do 10 stanovnika na km²; najmanje Mala Kosa s 4,3 stanovnika na km²), a sedam slabo (do 30 stanovnika na km²) (prilog i sl. 3). Sukladno prethodnim pokazateljima, sva ta naselja pripadaju "gornjem mrežničkom kraju" (od Mateškog Sela uzvodno). Očekivano, najveća je gustoća napučenosti u naseljima u nizinjskom dijelu mrežničke doline. Na to je utjecala činjenica da su u tom prostoru povoljniji prirodni uvjeti za razvoj poljoprivrede. S druge strane, do punog su izražaja došli i društveni činioci, posebice gravitacijski utjecaj Duge Rese i Karlovca. Sve je to utjecalo na razmjerno visoku gustoću napučenosti skupine naselja - od

Belavića i Mrežničkih Novaka do ušća Mrežnice u Koranu.

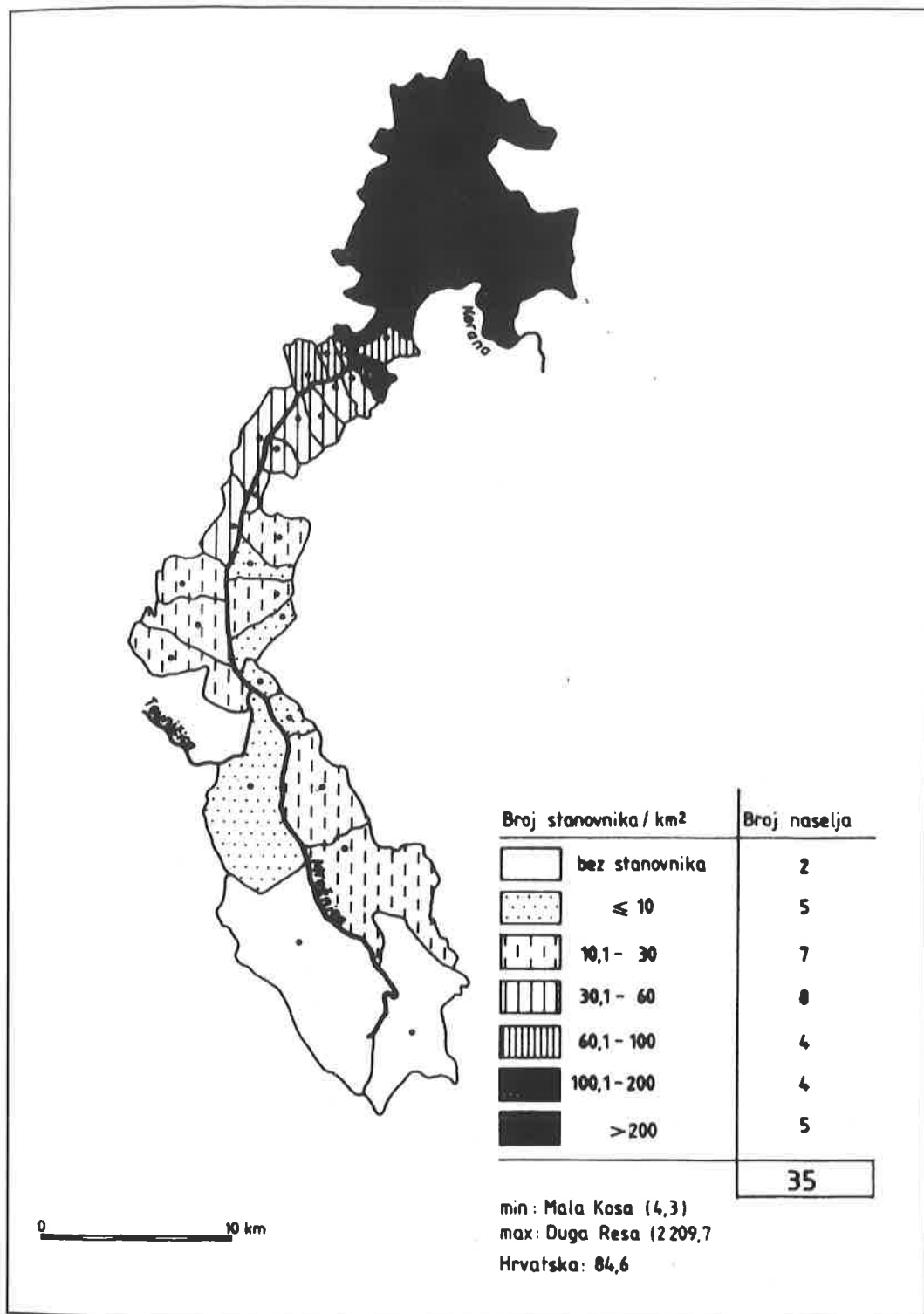
MEĐUPOPIŠNO KRETANJE STANOVNIŠTVA 1981.-1991.

Prethodno smo ustvrdili da se u naseljskoj strukturi mrežničkoga kraja jasno izdvajaju dva prostora: **urbani** (i periurbani), u donjem dijelu toka, s manjim brojem naselja i **ruralni**, koji zahvaća glavninu mrežničkoga kraja (naselja). Ovu značajku valja promatrati u svjetlu činjenice da se Hrvatska nalazi u fazi naglašenijega polariziranog razvoja (*Vresk, 1996*). Urbano temeljena industrijalizacija potiče razvoj gradova, a uvelike zapostavlja ruralne krajeve. Učinci polariziranog razvoja, izravni i posredni (odgođeni), došli su do punog izražaja i u mrežničkom kraju; ogledaju se posebice u demografskom razvitku.

U razmatranju demografskoga kretanja nije nužno ići u daleku prošlost. Za spoznaju suvremenih značajki i procesa dovoljni su podaci popisa stanovništva 1971, 1981. i 1991., odnosno vitalne statistike za razdoblje 1971-1991.

Zbog urbano-ruralne podvojenosti razmatranog prostora, nije uputno iskazivati promjenu broja stanovnika za cijeli naseljski skup. Zbog toga odvojeno predočujemo podatke za gradska (Duga Resa i Karlovac), prigradska (Gornje Mrzlo Polje Mrežničko, Donje Mrzlo Polje Mrežničko i Mrežnički Varoš) i seoska naselja (sva ostala). Pokazalo se da je u posljednjem međupopisnom razdoblju (1981.-1991.) došlo do očekivane promjene broja stanovnika. **Gradska naselja** bilježe osjetan porast broja stanovnika (indeks 109,3), također i **prigradska** (indeks 109,8), dok **seoska naselja** imaju smanjenje broja stanovnika (indeks 90,9). Opaža se da i u posljednjem međupopisnom razdoblju polarizacijski razvojni učinci snažno djeluju, premda se moglo očekivati da je proces polarizacije već ušao u manje naglašenu etapu.

Usporedba s Hrvatskom u cjelini pokazuje da gradska naselja (Karlovac je ponder) imaju nešto slabiji porast broja stanovnika negoli skupina svih hrvatskih gradova (indeks 1991/1981. za hrvatske gradove 111,0 /*Vresk, 1992:106*). S druge strane, mrežnička seoska naselja bilježe

Sl. 3. - Naselja uz Mrežnicu: gustoća napučenosti 1991.

osjetniju depopulaciju negoli hrvatski ruris u cjelini (indeks 1991/1981 za "neurbana naselja" u Hrvatskoj iznosi 97,8 /*Nejašmić, 1996: 245*; istina, usporedba nije posve odgovarajuća). Ako, pak, mrežničkoj seoskoj skupini dodamo tri prigradska naselja, dobit ćemo skupinu "neurbanih naselja" s indeksom 95,9, što znači da jače depopulira od odgovarajuće skupine naselja u Hrvatskoj. Valja naglasiti da je depopulacija seoskih naselja nastavak procesa koji je snažno zahvatio sve hrvatske krajeve. Tako je 1981. godine čak 88,4% hrvatskih sela imalo manje stanovnika negoli 1953. godine (*Nejašmić, 1991: 157*).

Pojedinačni naseljski podaci pružaju zanimljivu sliku. Deset naselja bilježi porast broja stanovnika; najveći porast imaju Mrežnički Novaki (indeks 120,5) i Mrežnički Varoš (114,2; vidi prilog). Progresija je prostorno kompaktna; počinje s Belavićima i Mrežničkim Novakima i proteže se do Karlovca. Riječ je zapravo o široj prigradskoj zoni Duge Rese (5 km), odnosno Karlovca.

Ostalo područje, tj. glavnina površine i naselja, zahvatila je depopulacija. Čak deset naselja ima jako smanjenje, a tri vrlo jako smanjenje broja stanovnika. Najizrazitiji je pad u Maloj Kosi (indeks 55,6) i susjednoj Mrežnici (61,5). Fizionomskom (vanjskom) obilježju demogeografskih procesa pridonose i dva raseljena sela s najvećom površinom (zajedno 82 km²). Tako se stvara i širi, svojevrsan **depopulacijski krajolik** što ga obilježavaju neuredne okućnice, kuće koje jedva odolijevaju zubu vremena, voćnjaci zarasli u korov, ograde trule i porušene itd.; krajolik u kojem prevladavaju znakovi "gašenja ognjišta".

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Ustvrdili smo da polarizacijski razvoj implicira industrijalizaciju i urbanizaciju. U takvim se okolnostima u Hrvatskoj odvijala snažna i stihijska migracija iz sela u gradove te iz nerazvijenih (visokonatalitetnih) u razvijena (niskonatalitetna) područja. Upravo je konačna migracija imala veliku ulogu na kretanje nataliteta, tj. na njegovo ubrzano smanjivanje (*Wertheimer-Baletić, 1997*).

U posljednjem je međupopisnom razdoblju došlo do znatnog smanjenja stope nataliteta u svim naseljskim skupinama, a najizrazitije u prigradskim naseljima (tab. 1). Kako se istovremeno stopa mortaliteta povećala (posebice kod prigradskih naselja), odnosno tek neznatno smanjila kod seoskih naselja, to se i stopa prirodnog priraštaja smanjila. Kod prigradskih i seoskih naselja zabilježena je 1990. godine velika **prirodna depopulacija** (više umrlih negoli rođenih), dok su se gradska naselja približila nultoj stopi (s tendencijom daljnjeg smanjenja). Podatak da su seoska naselja imala negativan prirodni priraštaj i 1981. godine, odgovara općim prilikama. Naime, ukupnu seosku populaciju u Hrvatskoj prirodna je depopulacija zahvatila još 1977. i od tada je obilježava iz godine u godinu (*Nejašmić, 1986*).

Ukupni relativni prirodni priraštaj za razdoblje 1981.-1990. (to je apsolutni priraštaj u odnosu prema broju stanovnika 1981. godine) potvrđuje prethodne nalaze. Posebice je znakovit razmjerno visoki negativni relativni priraštaj u seoskoj populaciji (tab. 1).

Tab. 1. Mrežnički kraj: stope (%) prirodnog kretanja prema tipu naselja

Tip naselja	Stope (‰)						Ukupni relativni (%) prirodni priraštaj **
	1981.			1990.*			
	n	m	pp	n	m	pp	1981.-1990.
	1	2	3	4	5	6	
Gradska	14,9	9,1	5,8	10,0	9,8	0,2	3,80
Prigradska	11,0	4,5	6,5	6,4	11,0	-4,6	-1,05
Seoska	10,9	12,2	-1,3	8,4	11,6	-3,2	-4,19

* Uzeta je 1990. jer su za 1991. podaci vitalne statistike nepotpuni

** Ukupni prirodni priraštaj 1981-1990. prema broju stanovnika 1981.

Izvor: izračunato prema podacima iz tablograma *Prirodno kretanje po naseljima* za odgovarajuće godine, DZS Zagreb.

Pojedinačni podaci relativnog prirodnog priraštaja pokazuju da trinaest naselja ima pozitivan ukupni prirodni priraštaj u razdoblju 1981.-1990., dok njih dvadeset bilježi prirodnu depopulaciju. Usporedba s odgovarajućim podacima za razdoblje 1971.-1980. pokazuje da je došlo do prostornog širenja ovog procesa (u prvome je razdoblju bilo zahvaćeno 15 naselja, a u drugom 20), ali i do smanjenja priraštaja u gotovo svim naseljima i u većini slučajeva do produbljivanja „depresije“ (vidi prilog). Najveći negativni prirodni priraštaj („prirodni pad“) imaju Donje Dubrave (20,0 %) i Gornje Primišlje (18,5%). Opažamo da je u slučaju prirodnoga kretanja prostorna homogenost manja negoli u slučaju međupopisne promjene. Naime, i neka depopulacijska naselja bilježe pozitivan ukupni relativni prirodni priraštaj (npr. Mrežnica i Potplaninsko). To znači da je iseljavanje bilo jače od prirodnog priraštaja. Pritom valja uzeti u obzir i učinak računanja s malim brojevima (godine 1981. Mrežnica 26 stanovnika, a Potplaninsko 57).

MIGRACIJSKA BILANCA

Polarizirani razvoj izazvao je u Hrvatskoj snažnu prostornu preraspodjelu stanovništva i raspirio egzodus iz poljoprivrede i sela. Računa se da je u razdoblju 1948.-1981. poljoprivredu (kao glavno zanimanje) u Hrvatskoj napustilo oko 1,9 milijuna osoba, a da je iz sela otišlo oko 840 000, ili prosječno godišnje 25 000 (*Nejašmić, 1992: 203-205*). U razdoblju 1981.-1991. Hrvatska je u “kasnoj tranzicijskoj etapi prostorne mobilnosti”, tj. smanjuje se migracija selo-grad, a jača cirkulacija (usp. *Zelinski, 1971*).

Razumije se da mrežnički kraj, velikim dijelom agrarno siromašan i prometno izdvojen, nije mogao ostati izvan općih tokova. Podaci demografske statistike to jasno potvrđuju. Gradska naselja bilježe umjeren migracijski saldo pozitivnog predznaka, prigradska naselja imaju također pozitivan saldo, ali dvostruko snažniji (godišnja stopa od 1% može se smatrati važnom promjenom), dok seoska naselja imaju umjeren neto migracijski saldo negativnog predznaka (tab. 2).

Podaci za naselja pokazuju prostornu izdiferenciranost prostorne pokretljivosti. Četrnaest naselja ima pozitivan migracijski saldo, a među njima prevladava skupina koja inače tvori kompaktni prostor demografske progresije (od Belavića i Mrežničkih Novaka do Karlovca). Potvrđuje se i u ovom primjeru da u okolnostima općeg pada nataliteta migracija bitno određuje kretanje ukupnog broja stanovnika. Najveći dobitak u migraciji stanovništva ima Mrežnički Varoš (relativni neto migracijski saldo iznosi 20,80%; riječ je o prigradskom naselju Duge Rese) te Mrežnički Novaki (14,86%) i Belavići (10,48%; oba su naselja udaljena 5 km od Duge Rese).

Većina naselja, sasvim očekivano, ima negativan migracijski saldo i čine gotovo jedinstven prostor u kojem su iznimke tek naselja Donje Dubrave i Gornje Primišlje (s razmjerno umjerenim pozitivnim migracijskim saldovima). Čak pet naselja ima bilančni manjak veći od 25%. Ističu se: Mrežnica (relativni saldo -50,0%), Mala Kosa (-40,74%), Svojić (-40,27%), Gačeško Selo (-33,33%) itd. Očigledno je u dijelu mrežničkih naselja egzodus pučanstva (još uvijek) u punom zamahu i predstavlja glavnu demografsku značajku.

Tab. 2. Mrežnički kraj: migracijska bilanca (neto migracijski saldo) 1981.-1991. prema tipu naselja

Tip naselja	Promjena broja stanovnika	Ukupni prir. priraštaj	Neto migracijski saldo	
	1981.-1991.	1981.-1990.	1981.-1991.	
			apsolutni	relativni (%)*
	1	2	3	4
Gradska	5 734	2 348	3 386	5,48
Prigradska	195	- 21	216	10,82
Seoska	- 502	- 231	- 271	- 4,91

* Ukupni (apsolutni) neto migracijski saldo u odnosu prema broju stanovnika 1981.

Izvor: izračunato prema podacima iz tablograma *Prirodno kretanje po naseljima* za odgovarajuće godine, DZS Zagreb.

OPĆE KRETANJE STANOVNIŠTVA

Usporedbom međupopisne promjene broja stanovnika i prirodnog priraštaja može se odrediti tip općeg (ukupnog) kretanja stanovništva. Tip općega kretanja stanovništva sintetički je pokazatelj odnosa i utjecaja prirodnog priraštaja i prostorne pokretljivosti u određenom razdoblju. Opće kretanje može biti svrstano u dvije temeljne skupine (prema *Friganović, 1978: 101-102*): **emigracijsku** /egzodusnu/ (E, negativna migracijska bilanca) i **imigracijsku** (I, pozitivna migracijska bilanca). Svaka se skupina dijeli u četiri tipa, ovisno o modifikaciji prirodnoga kretanja i migracijskoj bilanci (tip i trend: I_1 - ekspanzija imigracijom, I_2 - obnavljanje imigracijom, I_3 - slabo obnavljanje imigracijom i I_4 - vrlo slabo obnavljanje imigracijom; E_1 - emigracija, E_2 - depopulacija, E_3 - izrazita depopulacija i E_4 - izumiranje).

Tipovi općega kretanja stanovništva upotpunjuju dosadašnje nalaze i još jasnije pokazuju prostornu polarizaciju demografskih procesa (vidi prilog). Prostor imigracije s pozitivnim prirodnim priraštajem (tip I_1) obuhvaća osam naselja (od Belavića i Mrežničkih Novaka do Karlovca).

Svu težinu demografske regresije pokazuje podatak da u skupini naselja koja gube stanovništvo (ukupno ih je 19), pet naselja pripada tipu E_3 - izrazita depopulacija, a čak 14 tipu E_4 - izumiranje. Ako ostanu nepromijenjeni opći i posebni činioci demografskog kretanja, dio mrežničkih naselja najvjerojatnije će izumrijeti kao aglomeracije stalnih stanovnika, tj. postat će „mrtva sela“.

SASTAV STANOVNIŠTVA PREMA SPOLU I DOBI

Sastav po dobi i spolu funkcija je trajnijih (naraštajnih) razlika u kretanju broja stanovnika (prirodnog, prostornog i ukupnog). Spol i dob se uglavnom predložuju zajednički (kao dobno-spolni sastav), ali radi točnije spoznaje razmotrit ćemo ih odvojeno.

Sastav prema spolu razmotrit ćemo u najvitalnijim dobnim skupinama, 20-29 godina. To je

tzv. udajno-ženidbena ili uža fertilna kohorta. Neravnoteža u ovoj skupini ima izravne posljedice na "bračno tržište", a to dovodi do poremećaja u bioreprodukciji i do daljnjeg pada nataliteta. Kakvo je stanje u "udajno-ženidbenoj dobi" (20-29 god.) u promatranoj populaciji? U gradskim naseljima velik je višak žena (113,5 na 100 muškaraca), u prigradskim je osjetan manjak ($k_f = 90,4$), dok je u seoskim naseljima velik manjak žena u dobnj skupini 20-29 godina ($k_f = 78,7$). To je, više-manje, sukladno s nalazima za cijelu Hrvatsku (u "neurbanim" naseljima $k_{f(20-29)} = 89,8$; usp. *Nejašmić, 1996: 251*). Prema nekim ranijim istraživanjima, u Hrvatskoj je u depopulacijskim naseljima bio izrazit manjak žena u dobnj skupini 20-29 godina (1981. godine $k_{f(20-29)} = 75,1$; *Nejašmić, 1991: 222*).

Podaci pokazuju da polovica mrežničkih naselja ima izrazit manjak (20% i više) žena u dobnj skupini 20-29 godina. Najnepovoljnije je stanje u Mrežnici i Maloj Kosi, gdje nema žena u dobi 20-29 godina (u svakom su selu četiri muškarca u toj dobi), a slijedi Donje Primišlje (4 žene na 12 muškaraca) i Svojić (2/6).

Kada je riječ o naseljima pogođenim egzodusom, u razmatranom je slučaju potvrđena opća tendencija selektivnosti po spolu. Naime, kada ruralni egzodus dovoljno uznapreduje, žene odlaze brže i u većem broju od muškaraca, jer su muškarci ipak više vezani za svoje gospodarstvo. Istraživanja pokazuju da su žene, zapravo, osjetljivije od muškaraca na teškoće života na selu (*Mendras, 1986*). Na selu je postalo teško oženiti se, posebice u jače depopuliranim. Nestaje i svaki privid izbora, pa bračnog partnera valja tražiti negdje drugdje. Sve to pridonosi daljnjoj depopulaciji seoskih naselja.

Iz predočenih demografskih zbivanja i procesa proizlazi neizbježno starenje promatrane populacije. To znači da se udjel mladih (0-19 godina) smanjuje, a udjel starih (60 i više godina) povećava u ukupnoj populaciji. Indeks starosti (količnik broja starih i broja mladih); za gradska naselja mrežničkoga kraja iznosio je 1991. godine 0,70, u prigradskim 0,66, a u seoskim naseljima 1,21. Koliko je odmakao proces starenja govori usporedba s kritičnom vrijednošću ovog indeksa; kada prijeđe vrijednost

0,40 smatra se, da je određeno stanovništvo već zahvaćeno starenjem (*Wertheimer-Baletić, 1982:252*). Sasvim očekivano i sukladno prethodnim nalazima, najnepovoljnije je stanje u seoskim naseljima.

Prema kombiniranoj klasifikaciji stanovništva po dobnom sastavu od šest stupnjeva (usp. *Nejašmić, 1991:175*), sva su naselja u petoj (*duboka starost*) i šestoj kategoriji (*izrazito duboka starost*); jedino je Mrežnički Varoš u četvrtom stupnju (*starost*) (vidi prilog). Najnepovoljniji dobni sastav stanovništva ima Tržić Tounjski (5,6 starih na 1.mladog!), slijedi Donje Primišlje (3,6), Svojić (3,3) itd. U Mrežnici nema ni jednog stanovnika u dobi do 19 godina!

Očigledno je da u mrežničkom kraju selo u sve većoj mjeri postaje zajednica staračkih domaćinstava. Nije potrebno posebno isticati kakve sve posljedice izaziva ostarjeli sastav stanovništva. Dovoljno je navesti činjenicu da ubrzano smanjuje reprodukciju stanovništva i dovodi do prirodne depopulacije. U ostarjeloj populaciji dolazi do smanjenja gospodarske aktivnosti i poduzetništva, a gasi se društveni i kulturni život. Kod dijela preostalog mladog naraštaja takvo stanje nedvojbeno utječe na donošenje odluke o odlasku iz sela. Ukratko, starenje produbljuje demografsku i socijalnu depresiju i tako ograničava mogućnosti stabiliziranja i preokreta nepovoljnih demografskih i općerazvojnih tendencija.

DEMOGRAFSKE POSLJEDICE AGRESIJE I RATA

Početkom devedesetih godina Hrvatska ulazi u jednu od specifičnijih etapa svoga demografskog razvitka. Velikosrpska agresija i rat na hrvatskom ozemlju, uz neminovan utjecaj na opće društvene značajke i procese, posebice snažno pogađaju demografska kretanja, izazivajući poremećaje i ubrzavajući negativne trendove. Rat se općenito smatra "neregularnim" činiocem demografskog razvitka, a u slučaju Hrvatske njegov je učinak "poput posipanja otvorene rane solju"! Uz golema razaranja, uništena prirodna, materijalna i kulturna dobra, jedna od najuočljivijih posljedica rata u

Hrvatskoj je ratni mortalitet (ratni gubici) i prisilna migracija. Manje je uočljiv (ali ne i manje učinkovit) utjecaj ratnih (i poratnih) prilika na kretanje rodnosti i iseljavanje u inozemstvo. Rat je pojačao prostorni nesklad demografskog razvitka. Naime, ljudska stradanja i materijalna razaranja ponajveća su u onim dijelovima Hrvatske gdje je i depopulacija najizrazitija (mahom ruralni i brdsko-planinski prostor) (usp. *Šterc i Pokos, 1993*).

Mrežnički kraj pripada ratom pogođenome prostoru. Sva naselja bila su u većoj ili manjoj mjeri izložena agresiji (Mrežnica je praktički bila bojišnica), a jedanaest ih je bilo okupirano. Srbi su u tijeku okupacije protjerali ili pobijali Hrvate, a za vrijeme operacije oslobođanja pobjegli pred hrvatskom vojskom. Izravna i vidljiva posljedica tih zbivanja su opustjela naselja u nekoć okupiranom području. Blizina bojišnice utjecala je na nepovoljna demografska kretanja i u naseljima koja nisu bila okupirana. U poraću, pak, oslabljeno (i uništeno) gospodarstvo i činioci socijalno-psihološke prirode nastavljaju pogubno djelovanje na demografske procese. Sljedeći će popis stanovništva (2001. godine) gotovo sigurno pokazati da je rat ostavio vrlo duboke tragove u demografskoj slici mrežničkoga kraja.

ZAKLJUČAK

U većini mrežničkih naselja nepovoljne demografske značajke i procesi došli su do stupnja koji bitno otežava suvremenu organizaciju gospodarskog i društvenog života. Nesumljivo, takva naselja (područja) ne mogu vlastitim snagama zaustaviti i obrnuti nepovoljne demografske i općedruštvene tokove. S druge strane, u tržišnom gospodarstvu, svakoj odluci o ulaganju u nerazvijena i socio-demografski "depresivna" područja prethodi analiza rentabilnosti, posebice glede profesionalne i kvalificirane radne snage. Kraj iz kojega iseljava kvalificirani i mladi kontingent stanovništva uglavnom je neprivaćan za ulaganje. Zbog toga je u rješavanju brojnih teškoća koje donosi jaka depopulacija, neminovna pomoć ukupne zajednice, osobito znanosti i stručno-planinskih institucija.

Prilog

Naselje (1991)	Broj stanovnika			Indeks	Stan/km ²	Tip*	Indeks
	1971.	1981.	1991.	1991/81	1991.		starosti
Karlovac	47 543	55 031	59 999	109,0	631,6	I ₁	0,72
Gornje Mrzlo Polje M.	763	637	702	110,2	127,6	I ₁	0,75
Duga Resa	4 666	6 747	7 513	111,4	2 209,7	I ₁	0,60
Donje Mrzlo Polje M.	693	561	578	103,0	144,5	I ₁	0,86
Mrežnički Varoš	670	798	911	114,2	303,7	I ₂	0,49
Sveti Petar Mrežnički	165	173	185	106,9	264,3	I ₁	0,70
Mrežničke Poljice	138	140	141	100,7	156,7	I ₃	0,86
Mrežnički Brig	272	282	296	105,0	70,5	I ₁	1,01
Belavići	327	372	416	111,8	244,7	I ₁	0,73
Galović Selo	114	111	96	86,5	73,8	I ₄	1,35
Mrežnički Novaki	294	249	300	120,5	136,4	I ₁	0,63
Venac Mrežnički	152	160	156	97,5	91,8	I ₄	1,31
Cerovački Galovići	97	82	72	87,8	37,9	E ₄	1,25
Donji Zvečaj	243	245	219	89,4	66,4	E ₄	1,00
Mihalić Selo	202	165	146	88,5	54,1	E ₄	1,79
Donje Bukovlje	191	162	140	86,4	32,6	E ₄	1,04
Gornje Bukovlje	429	389	339	87,2	56,5	E ₄	0,99
Zvečaj (+ G. Zvečaj)	460	502	489	97,4	56,9	E ₄	0,82
Jankovo Selište	174	150	129	86,0	33,1	E ₄	1,74
Keići	82	79	67	84,8	37,2	E ₄	1,13
Dobrenići	436	421	383	91,0	47,3	E ₃	1,15
Mateško Selo	142	111	87	78,4	10,7	E ₄	1,00
Gačeško Selo	73	66	47	71,2	8,2	E ₃	1,00
Donji Zatezali	124	115	96	83,5	10,9	E ₄	1,22
Svojić	174	149	86	57,7	12,8	E ₄	3,33
Donje Dubrave	285	240	209	87,1	22,5	I ₄	1,35
Potok Tounjski	293	210	151	71,9	11,6	E ₃	2,76
Potplaninsko	74	57	46	80,7	7,7	E ₃	0,55
Mrežnica	35	26	16	61,5	7,0	E ₃	0 mladih
Mala Kosa	37	27	15	55,6	4,3	E ₄	1,00
Tržić Tounjski	376	217	164	75,6	5,9	E ₄	5,57
Donje Primišlje	515	211	183	86,7	10,2	E ₄	3,60
Gornje Primišlje	578	394	340	86,3	10,6	I ₄	1,63
Tobolić	3	4	0	-	-	-	-
Zbjeg Močilski	11	7	0	-	-	-	-

* Tip općega kretanja stanovništva

Izvor: Podaci popisa stanovništva, DZS, Zagreb.

LITERATURA

- Friganović, M. (1978). *Demogeografija - stanovništvo svijeta*. Zagreb: Školska knjiga (II. izdanje)
- *** *Geografija SR Hrvatske* (1975). Zagreb: Školska knjiga (knj. I, II i IV)
- Mendras, H. (1986). *Seljačka društva: elementi za jednu teoriju seljaštva*. Zagreb: Globus
- Nejašmić, I. (1986). Prirodno kretanje stanovništva SR Hrvatske prema tipu naselja boravka.- *Geografski glasnik*, Zagreb, br. 48, 123-136.
- Nejašmić, I. (1991). *Depopulacija u Hrvatskoj: Korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus (etc.)
- Nejašmić, I. (1992). Osnovne značajke unutarnje migracije stanovništva Hrvatske 1880-1981.- *Migracijske teme*, Zagreb, br. 2, 141-166.
- Nejašmić, I. (1996). Demografske promjene u gradskim i ostalim naseljima Republike Hrvatske (1981-1991.).- u: *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa*, Zagreb: HGD, 243-254.
- Šterc, S.; Pokos, N. (1993). Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske.- *Društvena istraživanja*, Zagreb, br. 4-5, 305-333.
- Vresk, M. (1992). Urbanizacija Hrvatske 1981-1991.- *Geografski glasnik*, Zagreb, br. 54, 99-116.
- Vresk, M. (1996). Urbanizacija i polarizirani razvoj Hrvatske. u: *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa*, Zagreb: HGD, 66 -73.
- Wertheimer-Baletić, A. (1982). *Demografija: stanovništvo i demografski razvitak*. Zagreb: Informator.
- Wertheimer-Baletić, A. (1997). Demoreprodukcijski procesi u Hrvatskoj. u: *Nacionalni program demografskog razvitka*, Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove, str. 55-75.
- Zelinski, W. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition.- *Geographical Review*, New York, vol. 61, pp. 219-249.